

Možnosti a limity inkluzivního dobrovolnictví

Tereza Pospíšilová, Aneta Marková

Abstrakt

Dobrovolnictví je fenomén, který již přinejmenším dvě desetiletí budí zájem badatelů ze společenských věd, představitelů mezinárodních institucí i vlád některých zemí jako nástroj sociální politiky. Nedávným jevem je tzv. „inkluzivní dobrovolnictví“, které souvisí s evropskými politikami sociální inkluze a je součástí snahy o zvyšování společenské soudržnosti i součástí úsilí o zrovnoprávnění a zvýšení kvality života osob s postižením. Cílem článku je na základě současného stavu badání popsat východiska a identifikovat odlišná pojetí inkluzivního dobrovolnictví. Na základě rešerše a analýzy zejména zahraniční odborné literatury dále identifikujeme oblasti, které literatura označuje za přínosy inkluzivního dobrovolnictví, a rozebíráme meze dobrovolnictví jako nástroje sociální inkluze. Článek kriticky hodnotí inkluzivní dobrovolnictví jako potenciálně účinný nástroj sociální inkluze, který však má i svá úskalí.

Klíčová slova: Dobrovolnictví, sociální inkluze, sociální exkluze, inkluzivní dobrovolnictví, postižení

Abstract:

Volunteering has received attention as both an academic topic and an instrument of social policy by researchers as well as international organizations and national governments for more than twenty years. The so called „inclusive volunteering“ is a recent phenomenon related to European social inclusion and social cohesion policies and to the effort to empower disabled persons and increase their quality of life. The aim of the article is to review the present knowledge and identify different perspectives on inclusive volunteering as they appear in the relevant body of literature. Further, we review what has been described as benefits of inclusive volunteering to volunteers themselves, their organizations and society at large and discuss the limits of volunteering as a tool of social inclusion. The article critically assesses inclusive volunteering as potentially effective tool of social inclusion, which has its limits.

Keywords: Volunteering, social inclusion, social exclusion, inclusive volunteering, disability

Úvod

Dobrovolnictví jako dobrovolná pomoc druhým či práce ve veřejný prospěch bez nároku na odměnu je jednou ze základních prosociálních činností, které neodmyslitelně patří k projevům člověka jako sociální bytosti a udržují kohezi uvnitř skupin a společenství (Frič, Pospíšilová a kol., 2010). Jako takové lze dobrovolnictví identifikovat od počátků vývoje lidských společenství (Smith, 1997). Dobrovolnictví zároveň patří k tradičním projevům i zdrojům občanské společnosti. Na druhou stranu dobrovolnictví jako záměrný předmět činnosti a programů organizací občanské společnosti, předmět sociálních politik státu, ale i výzkumů, je fenomén relativně nový, jehož razantní nástup můžeme spojovat s krizí sociálního státu v západní Evropě a severní Americe v 70. letech 20. století. Dochází k reformám sociálního státu, přičemž mezi trendy v sociální politice patří vedle reformy důchodového zabezpečení dále reformy zdravotní péče, opatření zaměřená na trh práce a snaha o sociální inkluzi ohrožených skupin populace (Čabanová, Munková, 2005: 266–68). Právě v kontextu politik inkluze se objevuje pojem inkluzivní dobrovolnictví.

Cílová skupina inkluzivního dobrovolnictví, tedy skupina osob vyloučených či osob ohrožených sociální exkluzí, jejichž situaci má dobrovolnictví řešit, není apri-

orně vymezena a liší se podle agendy institucí nebo autorů. Pokud je cílová skupina užeji vymezena, nejčastěji jde o osoby se zdravotním postižením nebo o dlouhodobě nezaměstnané, často se však setkáme s širším výčtem skupin, kterých se inkluzivní dobrovolnictví týká. Vedle výše uvedených jsou to zejména imigranti, etnické a národnostní menšiny, matky navracující se na trh práce, riziková mládež, senioři, osoby po výkonu trestu či bezdomovci. Článek obsahuje určitý akcent na dobrovolnictví osob se zdravotním postižením.¹ Toto zaměření není náhodné. Právě z oblasti boje za práva osob s postižením totiž vzešel důležitý myšlenkový a politický proud, který prosazuje mj. i dobrovolnictví jako formu rovnocenného zapojení osob s postižením do komunity (MacIntyre, 2008; Miller et al, 2002). Problematiku začlenění osob s postižením také chápeme jako typickou pro současnou proměnu přístupu k nerovnostem ve společnosti, kdy se důraz přesouvá od nerovné distribuce bohatství, tedy o problému chudoby, k problematice nejruznějších odlišností (kultury, etnika, zdravotního stavu) a jejich přijetí, tedy k problému inkluze (Mareš, Sirovátka, 2008).

Systematický průzkum zahraniční literatury se zaměřil na texty spojené s tématem inkluzivního dobrovolnictví publikované v letech 2010–2016.² Průzkum ukázal, že převážná část publikací (téměř tři čtv-

tiny) vychází z anglofonního prostředí, a to zejména Velké Británie a dále Kanady, USA a Austrálie. Ostatní články popisují inkluzivní dobrovolnictví v Jižní Africe, arabských zemích, Německu, Norsku, Indii či Brazílii. V České republice se v nedávné době tématu inkluzivního dobrovolnictví začaly věnovat organizace občanské společnosti, jejichž činnost v tomto ohledu začíná stoupat.³ Z hlediska odborných článků a publikací je situace jiná. Tématu sociální inkluze se věnují zejména sociologové v kontextu studií sociálních nerovností, chudoby či nezaměstnanosti (např. Sirovátka, 2004; Mareš a Sirovátka, 2008) a odborníci z oblasti speciální pedagogiky, kteří se zaměřují na žáky či osoby s postižením a speciálními vzdělávacími potřebami (Slepičková, Pančocha a kol., 2013; Finková, Langr a kol., 2014). Ani jedna skupina však zatím netematizovala dobrovolnictví jako nástroj sociální inkluze. Sekundárním cílem tohoto příspěvku je proto přispět k ukotvení tématu inkluzivního dobrovolnictví v české odborné obci.

Následující příspěvek není výstupem z výzkumu, ale spíše teoretickou úvahou k tématu inkluzivního dobrovolnictví. Je strukturován do čtyř částí. V první části na základě rešerše a analýzy zahraniční literatury ukazujeme způsoby, jakými je pojem inkluzivní dobrovolnictví definován a používán. Dále identifikujeme oblasti, které literatura označuje za přínosy inklu-

zivního dobrovolnictví pro dobrovolníky samotné, pro organizace a pro komunitu či společnost. Dobrovolnictví jako forma angažovanosti v občanské společnosti má však svá vlastní specifika, která ve třetí části spojujeme s mezemi využití dobrovolnictví jako nástroje sociální inkluze. V poslední části textu hodnotíme dosavadní výzkumy dobrovolnictví zejména osob se zdravotním postižením, přičemž poukazujeme na bílá místa v dosavadním zkoumání inkluzivního dobrovolnictví v této oblasti.

Historická východiska a definice inkluzivního dobrovolnictví

Sociální začleňování (inkluze) a sociální vyloučení (exkluze) jsou součástí veřejně-politické agendy, která se soustředí na problematiku společenské soudržnosti a která nabírala v posledních letech na síle v rámci opatření a programů Evropské unie i jednotlivých členských států (Mareš, Sirovátka, 2008). V oblasti podpory společenské soudržnosti (koheze) působí tradičně zejména instituce veřejného sektoru, ale na úkolech v oblasti sociální pomoci nebo podpory účasti občanů na životě společenství se významně podílí také organizace občanské společnosti (Potůček, 2005: 115). Role státu při zajišťování veřejných služeb občanům prochází od 70. let 20. století transformací a zároveň s tím dochází k posilování role organizací občanské společnosti. K obnovení zájmu o občanskou společnost došlo v 70. letech 20. století mimo jiné i pod vlivem nástupu tzv. nové pravice v USA a Velké Británii, která „začala v sedmdesátých a osmdesátých letech využívat občanské společnosti jako argumentu pro dalekosáhlou privatizaci a decentralizaci státu“ (Skovajsa, 2010b: 68).⁴ Právě v té době se začal používat ve veřejném diskurzu v USA termín „třetí sektor“ pro označení „třetí“ organizované sféry vedle státu a trhu, kde se hledala alternativa selhávajícího státu. Vedle dalších pojmů, jako u nás běžný „nestátní neziskový sektor“, se v USA a ve Velké Británii často používá pojem „dobrovolnický sektor“ (Skovajsa, 2010a: 31–4).

Pojem „dobrovolnický sektor“ (voluntary sector) má v Británii a v USA hlubší tradici. Již použitý slovník napovídá ústřední roli dobrovolnictví (volunteering), které tak umožňuje nahlížet jako klíčovou aktivitu, zdroj i funkci občanské společnosti. Tím se liší britský a americký přístup od konceptu sociální ekonomiky, k jehož rozmachu v Evropské unii dochází v 90. letech a zejména po roce 2000, a který čerpá z francouzské tradice sociální či „solidární ekonomiky“ (Dohnalová, 2010). Sociální ekonomika se konceptuálně překrývá s občanským sektorem, ale z perspektivy sociální ekonomiky je dobrovolnictví spíše

nepeněžní ekonomický zdroj,⁵ než cíl či nástroj inkluze sám o sobě. V USA i v Británii můžeme dokumentovat vládní podporu dobrovolnictví jako nástroje budování komunity a řešení sociálních problémů, zejména stárnutí populace, zapojení mladých lidí a lidí z etnických menšin, přinejmenším od 70. let (Chambré, 1989; Rochester, Paine, Howlett a Zimmeck, 2010). Není proto náhodou, že pojem inkluzivní dobrovolnictví má svoje kořeny právě v angloamerickém kulturním okruhu.

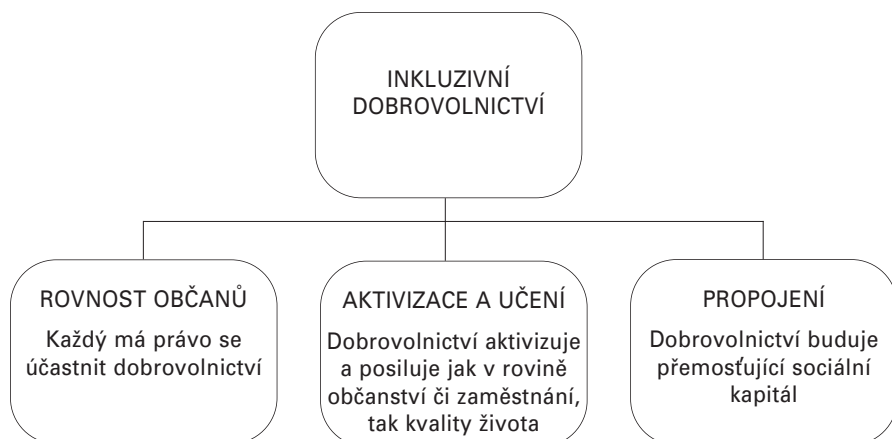
Problém „sociální exkluze“ (či analogicky inkluze⁶) se stal v 90. letech 20. století jedním z ústředních témat klíčových států Evropské unie a v Kanadě (Byrne, 2005). Ve Velké Británii se perspektiva „sociální inkluze“ objevila s důrazem po nástupu vlády nové levice v roce 1997 (Atkinson, Davoudi, 2000), kde roli občanské společnosti podtrhl „kompakt“, tedy rámcová dohoda, kterou vláda uzavřela roku 1997 s organizovanou občanskou společností, a která uznává přínos občanského sektoru při reformách sociálního státu a vymezuje očekávání a závazky jak veřejné správy vůči organizacím občanské společnosti, tak obráceně (Taylor, 2010). K dohodě patří čtyři kódy dobré praxe, z nichž jeden se týká přímo dobrovolnictví. Pojem inkluzivní dobrovolnictví sice nezavádí, ale jednak explicitně přiznává dobrovolnictví roli při „zvládnutí sociální exkluze“ a jednak explicitně vyzývá organizace občanského sektoru, aby „nabídlly příležitosti, které budou odpovídat motivacím a schopnostem dobrovolníků a budou různorodé a inkluzivní“ (Commission, 2008: 9–10). Explicitní snahy o inkluzivní dobrovolnictví, které pozorujeme v občanském sektoru ve Skotsku, Walesu či Anglii po roce 2000 jsou tedy spojeny i s těmito výzvami a závazky. Termín inkluzivní dobrovolnictví se v současné době používá zejména na poli vlastní činnosti organizací občanské společnosti, na poli jejich střešních organizací či think-tanků a s nimi spojených výzku-

mů a odborných publikací, a to zejména ve Spojeném Království - ve Skotsku, Irsku, Walesu a Anglii a dále v Kanadě.⁷

Pojem „inkluzivní dobrovolnictví“ poprvé použila asi před patnácti lety Kimberly Miller z Univerzity v Severní Karolině (USA) v rámci zkoumání dobrovolnictví jako prostředku zapojení postižených lidí do života komunity (Miller et al., 2002; 2003/4; 2005), a to v článku z roku 2002, kde referovala o výsledcích dobrovolnického programu. Cílem bylo propojit mladé lidi s postižením (mentální retardací, atd.) a bez postižení při společném budování naučné stezky v místním přírodním parku (Miller et al., 2002). Šlo o klasické programové dobrovolnictví, kde se přiležitost k interakci a dobrovolnictví aktivně buduje. Program vycházel z tehdejší federální vládní iniciativy, která apelovala na zapojení lidí s lehkým mentálním postižením do komunity, a to nejen z hlediska fyzické přítomnosti, ale z hlediska navazování vztahů s ostatními členy komunity (Bogdan a Taylor, 1999: 1, cit in Miller et al., 2002). Zde u počátku inkluzivního dobrovolnictví nacházíme americké hnutí za práva lidí s postižením a s ním úzce spojené procesy deinstitucionalizace zdravotní péče a snahy o plnou inkluzi lidí s postižením v komunitě. Analogicky za rozvojem inkluzivního vzdělávání lze spatřovat vedle evidence o jeho efektivitě a společenské zakázky zejména „tlak osob s postižením a skupin, které se zaměřují na obhajobu jejich práv“ (Pančocha, Vaďurová, 2013: 9).

V literatuře o inkluzivním dobrovolnictví můžeme odlišit tři přístupy k chápání tohoto pojmu (viz obr. 1), i když se v realitě částečně vyskytují souběžně. První přístup stojí na představě, že všichni občané mají právo být do dobrovolnické činnosti zapojeni a měli by mít možnost se jí účastnit. Například Wales Council for Voluntary Action definuje termín inkluzivní dobrovolnictví takto: „Inkluzivní dobrovolnictví zna-

Obr. 1 Pojetí inkluzivního dobrovolnictví

Zdroj: autorky

mená, že každý může být zapojený do aktivity organizace bez ohledu na existující bariéry“ (Wales Council, 2014). Toto pojetí rezonuje s „leitmotivem většiny vymezení podstaty sociální exkluze v dnešní společnosti“, jímž je „upření práva“ (Mareš, Sirovátka, 2008: 273). Dobrovolnictví je v tomto pojetí vnímáno jako běžná složka společenského života, z níž by nikdo neměl být vyloučen, jako standard, na který má každý občan nárok. Přídavné jméno „inkluzivní“ zde vlastně zdůrazňuje, že teprve dobrovolnictví otevřeně všem bez rozdílu odpovídá ideálu inkluzivní společnosti.

Zatímco v prvním pojetí je dobrovolnictví hodnotou samo o sobě, druhý pohled pojmá dobrovolnictví spíše instrumentálně. Dobrovolnictví nahlíží jako jeden z nástrojů, jak aktivizovat osoby ohrožené exkluzí a umožnit jim vést plnohodnotný život, kam patří jak smysluplné trávení volného času (Arbuckle, Herick, Child, 2006), tak uspokojení z placeného zaměstnání nebo zapojení do politické či občanské aktivity. Právě s tímto přístupem se pojí velká část rozborů a přehledů předpokládaných přínosů inkluzivního dobrovolnictví, kterým se věnuje následující část článku.

Třetí pojetí představuje dobrovolnictví jako prostor, kde se setkávají osoby „na okraji“ s většinovou společností, přičemž vzniká příležitost pro propojení obou skupin, vzájemné učení a bourání předsudků. Arbuckle, Herick a Child tak chápou inkluzivní dobrovolnictví jako „příležitost k dobrovolnické činnosti, která umožňuje osobám s postižením i bez postižení spolupracovat na zlepšování své komunity prostřednictvím dobrovolnické služby“ (ibid.: 252). I zde je dobrovolnictví nahlíženo spíše instrumentálně, jako strategie propojení a socializace, a to jak znevýhodněných dobrovolníků směrem k většinové populaci, tak většinové populace směrem ke specifickým dobrovolníkům. Pohled na dobrovolnictví jako nástroj propojení s „normálními“ občany odpovídá důrazu, který kladou některé inkluzivní přístupy na změnu postojů majoritní společnosti a na řešení schopnosti majority přijmout odlišnost (Pastierková, 2014; Pančocha, Vaňurová, 2013).

Přínosy dobrovolnictví

Na dobrovolnictví je v poslední době stále víc nahlíženo jako na prostředek řešení společenských problémů, spojených „především se změnami na trhu práce, sociálním vyloučením, s hledáním přijatelné kolektivní identity a prostoru pro smysluplnou seberealizaci“ v postindustriální, fragmentované společnosti (Frič, Pospíšilová, 2010: 37). V tom kontextu se objevuje inkluzivní dobrovolnictví jako prostředek napomáhající sociální soudržnosti. Jaké jsou však vlastně potenciální přínosy dobrovolnictví?

Američtí sociologové Musick a Wilson v přehledovém kompendiu mapujícím dosavadní výzkumy na téma dobrovolnictví (2008) identifikují čtyři hlavní přínosy dobrovolnictví:⁸

- dobrovolnictví jako škola demokracie a aktivního občanství;
- dobrovolnictví jako prevence anti-sociálního chování, např. snížení pravděpodobnosti kriminálního chování;
- přínosy dobrovolnictví na trhu práce, zejména pro prestiž povolání a vyšší příjem;
- přínos pro psychické a tělesné zdraví (2008: 455–515).

V jejich výkladu těchto přínosů můžeme identifikovat základní „stavební kameny“, které nacházíme v literatuře při konstrukci přínosů inkluzivního dobrovolnictví, i když Musick s Wilsonem perspektivu sociální exkluze/inkluzie nepoužívají.⁹ Jde o určité typické koreláty dobrovolnictví, které se dají považovat za přínosy samy o sobě, nebo se z nich dají další přínosy vyvozovat:

- zlepšené sebepojetí dobrovolníka, např. větší sebedůvěra, sebevědomí;
- získané dovednosti a zkušenosti;
- širší či inovativnější sociální vazby a interakce.

Pro dobrovolnictví je charakteristická provázanost přínosů mezi sebou. Tak například zvýšené sebevědomí dobrovolníka může vést jak k větší politické či společenské participaci (přínos k občanství), tak k větší proaktivnosti na trhu práce (přínos pro zaměstnání) či k lepší psychické pohodě (přínos pro zdraví). Podobně například cesta od dobrovolnické činnosti k placenému zaměstnání obvykle nevede přímo, ale skrze nové sociální sítě, nové dovednosti nebo novou sebedůvěru. Dobrovolnictví lze spojovat s celým „komplexem přínosů“ a je pro ně charakteristické, že působí na více rovinách současně.

Existují různé způsoby členění přínosů tzv. formálního dobrovolnictví, tedy dobrovolnictví pro organizaci nebo odehrávajícího se v organizačním rámci, na něž se zaměřuje většina výzkumů a odborných textů (Frič, Pospíšilová, 2010: 10–11).¹¹ Níže představujeme nejprve přínosy formálního dobrovolnictví pro dobrovolníky samotné, poté pro organizaci a konečně pro komunitu.

A. Přínosy dobrovolnictví pro dobrovolníky ze skupin ohrožených exkluzí

V posledních letech se zkoumá dobrovolnictví různých skupin ohrožených exkluzí - mládeže (Lindsay, 2015), seniorů (Howard, 2014; Skinner, 2014, Dusseljee et al., 2011; Wong, 2010; Smith et al., 2004), nezaměstnaných (Hall, Wilton, 2011), bezdomovců (Haski-Leventhal, 2009a) či lidí se zhoršeným zdravím či

zdravotním postižením (Rak, Spencer 2016; Beyer, Meek, Davies, 2016), včetně osob s mentálním postižením (Trembath et al., 2010; Stroud et al., 2010). Většina výzkumů se přitom alespoň částečně přínosům pro dobrovolníky samotné věnuje, i když jsou velmi často popisovány ze strany druhých osob, jako je tomu například ve výzkumu Strouda et al. (2010) nebo Millera et al. (2005), kteří zachycují přínosy dobrovolníků s postižením skrze výpovědi koordinátorů dobrovolníků.

Přínosy zapojení do dobrovolnictví pro osoby ohrožené exkluzí můžeme zjednodušeně shrnout do šesti hlavních kategorií:

- sociální sítě: nová přátelství, mezilidské interakce, překonání společenské izolace;
- dovednosti, znalosti a zkušenosti: včetně například schopnosti vést, jazykových znalostí nebo dovedností přímo využitelných v práci;
- osobní rozvoj: pocit smyslu, sounáležitosti, zmocnění, sebedůvěry a sebevědomí, pocit užitečnosti, uspokojení;
- zaměstnatelnost/zaměstnanost: vytvoření pracovních návyků či dovedností, cesta k placenému zaměstnání;
- využití volného času: obvykle jako alternativa placeného zaměstnání u dlouhodobě nezaměstnaných, důchodců, osob s postižením, ale také např. jako alternativa péče o rodinu u žen, které rodinu/děti nemají;
- fyzické a psychické zdraví: usnadnění zvládnutí stresu, úzkosti či izolace a tím předchází negativním zdravotním dopadům.

Výčet není vyčerpávající a mimo zůstávají některé řídkěji uváděné přínosy, ale vystihuje všechny hlavní a často uváděné přínosy.

B. Přínosy dobrovolnictví pro organizace zapojující osoby ze skupin ohrožených exkluzí jako dobrovolníky

Přínosům dobrovolnictví osob ohrožených exkluzí pro organizaci se nevěnuje tolik pozornosti, jako přínosům pro dobrovolníky samotné, ale i zde literatura předpokládá a vymezuje potenciální přínosy. Především, dobrovolníci jsou vnímáni jako lidský zdroj pro organizaci, zdroj dobrovolné práce (Volunteering Scotland, 2015; Nicholson, 2013; u nás srov. Hladká, 2011) a někdy i jako potenciální noví zaměstnanci (Scottish Health Council, 2009). Přínosem tedy může být v první rovině práce „zadarmo“ a z ní plynoucí úspora financí.¹¹ Ve druhé rovině lze potom rozlišit řadu přínosů, které vyplývají z předpokládaných specifíků těchto dobrovolníků jako zvláštního lidského zdroje. Jsou jim připisovány následující využitelné kvality,

keré souvisí s jejich členstvím ve skupině ohrožené sociální exkluzí:

- konkrétní znalosti a dovednosti, které vyplývají z jejich specifické situace, například znalost slepeckého písma u nevidomých, znalost znakového jazyka u neslyšících;
- důvěrné zkušenosti a porozumění odlišnosti, jež může dobrovolník sdílet s organizací nebo jejími klienty;
- sociální vazby ve skupině ohrožené exkluzí;
- přístup dobrovolníků k činnosti, jejich větší motivace a vděčnost za příležitost. Přínosy dobrovolnictví zde tedy může me představit jako tři hlavní okruhy:
- úspora finančních nákladů pro organizace: přínos neplacené práce nebo cesta k novému zaměstnanci;
- zvýšení kvality a šíře služeb organizace: zejména specifické znalosti a dovednosti dobrovolníků, jejich porozumění problémům klientů, bližší vztah s klienty; někdy se uvádí též eticky sporné využití silné motivace nebo zvýšené ochoty dobrovolníků s postižením vykonávat některé úkoly;¹²
- obraz organizace: šíření informací o organizaci a službách v prostředí cílové skupiny, jehož je dobrovolník součástí, signalizace směrem navenek, že organizace přijímá hodnotu inkluze.

Zejména v oblasti pomáhajících profesí literatura dále uvádí přínosy zapojení dobrovolníků s postižením pro cílovou skupinu organizace, respektive pro klienty organizace. Zapojení osoby s nějakým typem znevýhodnění může pomáhat cílové skupině snižovat negativní pocity spojené s vlastními limity (Nicholson, 2013; Miller et al., 2005). Tyto přínosy se zdají být nejvíce patrné v situacích, kdy cílová skupina má sama nějaký druh znevýhodnění, například když je dobrovolníkem osoba se zdravotním postižením a pracuje se skupinou osob se stejným nebo obdobným typem postižení (Stroud et al., 2005). Klienti organizace také mohou na základě zkušenosti s aktivním člověkem - dobrovolníkem, který překonal své obtíže, dojít k přehodnocení pohledu na sebe sama nebo k přehodnocení svých limitů. Celkově se zdá, že přínosy zapojení dobrovolníků ze skupin ohrožených exkluzí pro organizaci jsou největší tehdy, když se organizace aktivně hlásí ve svém poslání k hodnotě inkluze nebo když poskytuje služby lidem ze specifických skupin ohrožených exkluzí.

C. Přínosy dobrovolnictví osob ze skupin ohrožených exkluzí pro komunitu či společnost

V dosavadní literatuře nalézáme dvě hlavní široké kategorie přínosů dobrovolnické činnosti osob ohrožených exkluzí pro společnost:

- zvyšování společenské soudržnosti prostřednictvím odbourávání sociální exkluze, respektive podpory inkluze ve společnosti, a to včetně změny pohledu na odlišné či vyloučené osoby ve větší nové společnosti, tj. včetně symbolické roviny, která vyloučení/přijetí spoluvytváří (Sirovátka, 2004: 20);
- ekonomické přínosy pro společnost, které vyplývají jak z úspory nákladů na řešení zdravotních (nebo jiných) problémů specifické skupiny občanů, kterým dobrovolnictví předchází, tak z ekonomického přínosu samotné dobrovolnické práce.¹³

Přínosy inkluzivního dobrovolnictví pro společnost, ať jde o účast v komunálních volbách, ekonomickou prosperitu či omezení vandalizmu, jsou někdy přímo odvozeny od jediného faktoru, a to zvýšení sociálního kapitálu (Miller et al., 2011). Sociální kapitál lze nahlížet jako individuální statek, tj. počet a typ známostí, které může jednotlivec využít ve svůj prospěch, i jako veřejný statek, tj. počet a typ vazeb v komunitě a na ně navázanou důvěru a normy solidarity, z nichž může vycházet společné jednání (Putnam, 1993; 2000). Představa přínosů inkluzivního dobrovolnictví pro společnost pracuje s oběma významy - dobrovolnictví je jak zdrojem vazeb, které mohou vést k nalezení zaměstnání jednotlivce, jeho psychické pohodě apod. (tj. individuální statek), tak zdrojem solidarity v komunitě (tj. kolektivní statek).

Dobrovolnictví je považováno za přínosné i v rovině symbolické konstrukce vyloučení či přijetí. Jestliže inkluze obnáší posun důrazu od bariér na straně znevýhodněných občanů k bariérám na straně společenských struktur a obecněji v postojích společnosti (Pastierková, 2014: 134), potom se jedním z určujících faktorů úspěšné inkluze stávají pozitivní postoje společnosti k jedincům s odlišností (Pančocha, Vaňurová, 2013: 12). Dobrovolnictví zde nabývá na významu jako prostor potenciálního narušování stereotypů o tom, co osoby s odlišností mohou a nemohou v komunitách a ve společnosti dělat a kde je jejich místo ve vztahu k většinové společnosti (United Nations Volunteers, 2012), zda jsou „in“ nebo „out“. Například přítomnost zdravotně postižených dobrovolníků pomáhá rozptylovat předsudky o lidech s postižením a vytvářet společenské prostředí vstřícné k akceptaci odlišností (Miller et al., 2011; Stroud et al., 2005; 2010) a jejich zapojení do dobrovolnické činnosti otevírá cestu, jak mohou přinášet svou vlastní vizi zdravé společnosti (Miller et al., 2011).

Limity inkluzivního dobrovolnictví

Podle Sirovátky je definice sociální exkluze „založena na myšlence práva jedinice na základní životní standard (bydlení, vzdělání, zdraví, služby, práci) a na myš-

lence jeho práva na participaci ve společnosti“ (Sirovátka, 2004: 18). Inkluzivní dobrovolnictví lze potom analogicky chápat buď jako součást práva občana na dobrovolnictví jako na jednu ze základních forem participace ve společnosti, nebo jako nástroj, který má vést k participaci a realizaci práv na základní životní standard v dalších oblastech, jako je vzdělání, zdraví či zaměstnání. To v zásadě koresponduje s třemi přístupy k pojmu inkluzivní dobrovolnictví, které jsme rozlišily na základě rešerše literatury (viz obrázek 1): inkluzivní dobrovolnictví jako právo každého občana na zapojení do dobrovolnické činnosti, inkluzivní dobrovolnictví jako nástroj aktivizace, učení a dalších konkrétních přínosů pro osoby vyloučené či ohrožené exkluzí a inkluzivní dobrovolnictví jako způsob vytváření prostorů propojení mezi většinovou společností a světem odlišnosti či postižení.

Každý z uvedených přístupů nás však zároveň staví před otázky a výzvy. První přístup je v podstatě vyjádřením normativní představy ideálu inkluzivní společnosti, jejíž součástí je dobrovolnictví. Představa dobrovolnictví jako práva je však kulturně a historicky specifická. Je srozumitelná ve společnostech, kde je dobrovolnictví rozšířenou nebo v nějakém smyslu běžnou součástí společenské „normality“, což platí pro Kanadu, USA nebo Velkou Británii, zatímco v České republice se dobrovolnictví jako běžná součást občanského života teprve postupně etabluje. Další problém prvního přístupu lze spatřovat v tom, že ani v zemích, kde je dobrovolnictví rozšířené, obvykle není „otevřené všem“. Výzkumy ukazují, že dobrovolnictví se účastní některé skupiny lidí méně než jiné, a obvykle jsou to právě ty, které jsou ohrožené sociální exkluzí (srov. Miller et al., 2002; Rochester, Paine, Howlett a Zimmeck, 2009).¹⁴ Inkluzivní dobrovolnictví se tak pro organizace občanské společnosti může stát těžko splnitelným nárokem.

Druhý a třetí přístup chápe dobrovolnictví instrumentálně jako nástroj dosažení základních životních standardů v dalších oblastech. I zde můžeme tematizovat otázku inkluzivity organizací občanské společnosti, které mají být hlavním prostorem realizace inkluzivního dobrovolnictví. Některé přínosy inkluzivního dobrovolnictví mohou vyplývat ze zapojení dobrovolníků do organizací či programů uvnitř specifické a z hlediska postižení homogenní skupiny (např. dobrovolnictví zrakově postižených občanů v organizaci, která sdružuje zrakově postižené občany), ale často se přínosy odvozují od zapojení postižených dobrovolníků do většinové společnosti - tedy od zmiňovaného budování mostů nebo překračování hranic mezi světy normality a odlišnosti. Za klíč ke společenské soudržnosti jsou považovány

přemosťující sociální vazby (viz např. Skovajsa, 2010a: 44), tj. sociální vazby, které vedou napříč homogenními skupinami, místo aby posilovaly vazby uvnitř nich. Se společenskou inkluzí bychom tedy měli spojovat dobrovolnictví především tehdy, když přispívá k vytváření přemosťujících sociálních vazeb.

Dobrovolnictví přitom není nějak z podstaty v tomto smyslu inkluzivní. Právě naopak, dobrovolnictví v tradičních spolcích, zájmových a volnočasových organizacích obvykle spojuje lidi s určitými zájmy, často také určitého věku, určité úrovně vzdělání nebo s podobným sociálním statusem, a v tom smyslu je v důsledku „exkluzivní“, nikoli inkluzivní. Dobrovolnictví uvnitř homogenních skupin může zdánlivě paradoxně sociální vyloučení lidí na okraji zesilovat (Eliasoph, 2009).

Zde je užitečné rozlišit tzv. členský a programový styl dobrovolnictví (Meijs a Hoogstadt, 2001; Karr a Meijs, 2006). Členské dobrovolnictví najdeme tam, kde dobrovolníci vykonávají dobrovolnou činnost pro svoji organizaci, aniž by je někdo formálně vybíral, koordinoval a úkoloval. Dobrovolníci jsou aktivní členové organizace, kteří se obvykle dobrovolnictví věnují dlouhodobě. Naproti tomu programové dobrovolnictví neodvozujeme primárně od členství v organizaci (i když se s ním nevyklučuje), ale od konkrétního dobrovolnického programu, který umožňuje i krátkodobé zapojení osob „zvenku“ bez předchozí vazby na organizaci. To znamená, že členské organizace, jako jsou spolky, nemohou být aktéry programového dobrovolnictví. Dobrovolnický program však obnáší větší formalizaci - tj. dělu rolí a výkaznictví, profesionální znalosti a dovednosti, větší a mnohdy cílené otevření se zájemcům zvenku a aktivní vyhledávání, výcvik a koordinaci dobrovolníků, což nemusí být vždy v souladu s podstatou činnosti a potřebami vzájemně prospěšných spolků.

V České republice výrazně převažuje členský styl dobrovolnictví (Frič, Pospíšilová, 2010: 122). Přitom právě členské dobrovolnictví tradičně charakterizuje spíše svazující sociální kapitál, tedy sociální vazby uvnitř relativně homogenních skupin, spojených sdíleným zájmem nebo koníčkem. V USA, Velké Británii a Kanadě se od 70. let jako nástroj sociální politiky uplatňují zejména dobrovolnické programy, které umožňují cíleně oslovovat a zapojovat specifické skupiny osob (etnické menšiny, mladé nezaměstnané, seniory apod.). Inkluze nevzniká samovolně jako vedlejší efekt organizací občanské společnosti, ať si jsou „dobrovolné“ jak chtějí (Eliasoph, 2009; 2011; též srov. Volunteering Ireland, 2015). Pokud má dobrovolnictví fungovat jako nástroj inkluzivní politiky, stává se nutně v podstatě expertní záležitostí, vyžadující dobrovolnickou in-

frastrukturu (dobrovolnická centra a programy), formální pravidla (u nás např. zákon o dobrovolnické službě ad.) i nástroje financování. Zároveň přestává být výhradně doménou organizací občanské společnosti a rozšiřuje se do sféry komerčních či veřejných poskytovatelů zdravotních a sociálních služeb, vzdělávání či veřejné správy.

Snaha o sociální inkluzi je v Evropské unii spojená zejména s politikami zaměstnanosti a používá integraci do trhu práce jako hlavní nástroj.¹⁵ Strategické využití dobrovolnictví jako dílčího nástroje řešení nezaměstnanosti je v souladu s přístupem k sociální inkluzi, který požaduje „přehodnocení konceptu práce, tedy zrovnoprávnění všech forem práce, jako je péče o děti, či veřejné práce a dobrovolné práce ve prospěch komunity, s prací placenou“ (Sirovátka, 2003: 94). Dobrovolnictví zde vystupuje jako jeden ze způsobů, jak redukovat exkluzi z trhu práce, a to buď tím, že umožní dobrovolníkům získat dovednosti a sociální kapitál, který může napomoci placenému zaměstnání, nebo tím, že rozšiřuje nabídku možností alternativního pracovního a společenského uplatnění, byť neplaceného (srov. Strauss, 2008). Dobrovolnictví nezaměstnaných jako cesta k/alternativa placeného zaměstnání je dnes pravděpodobně nejvíc viditelnou formou využití dobrovolnictví pro sociální inkluzi v Evropě (u nás např. Tošner, Sozanská, 2005).

Atkinson a Davoudi považují za silnou stránku pojmu sociální exkluze/inkluzie jeho mnohorozměrnost a důraz na sociální a kulturní, tedy nikoli jen na ekonomické vztahy. To, že v realitě většina opatření směřuje do oblastí trhu práce, tedy do ekonomické sféry, vidí jako promarnění potenciálu, který koncept inkluze nabízí (Atkinson a Davoudi, 2000). To bychom mohli vztáhnout i na inkluzivní dobrovolnictví. Také součástí argumentů pro podporu dobrovolnictví je často ekonomická argumentace. Přestože dobrovolnictví může představovat významný ekonomický přínos v některých oblastech (Dostál, Vyskočil, 2014), je sporné vnímat právě inkluzivní dobrovolnictví jako ekonomický zdroj. Brudney (2011) obecně upozorňuje, že dobrovolníci málokdy nahradí placenou práci a přinesou úsporu v tom smyslu, že by převzali funkce, které plní placení zaměstnanci. Obvykle spíše umožní rozšířit či lépe zacílit činnost organizace nebo z kvalitní existující služby. Dobrovolnictví naopak určité náklady vyžaduje, zejména programové dobrovolnictví. Všechny tyto výhrady platí tím spíše pro inkluzivní dobrovolnictví, jehož efektivita závisí na zpracovaných programech, aktivním získávání dobrovolníků a na dovednostech koordinátorů dobrovolníků. Význam dobrovolnictví pro inkluzi znevýhodněných občanů je proto třeba spíše spatřovat v rovi-

ně sociálních vztahů a kulturní a společenské integrace.

Bílá místa výzkumů inkluzivního dobrovolnictví

Tématu inkluzivního dobrovolnictví se v poslední době v zahraničí věnuje čím dál víc odborníků a každým rokem přibývají nové výzkumy i publikace. Doposud však není sjednocená terminologie. V prvé řadě panuje nejednotnost v chápání termínu inkluzivní dobrovolnictví. Zdánlivě drobné odlišnosti v chápání tohoto termínu mohou vést ve výsledcích výzkumů k zásadním rozdílům. Dále neexistuje shoda v určení, kdo je předmětem inkluzivního dobrovolnictví, což vychází ze dvou rovin. První je již zmiňovaná nejasnost termínu inkluzivní dobrovolnictví, druhou rovinu představuje problematika vymezení samotného pojmu dobrovolník, ale také okruhu osob ohrožených exkluzí.

Průzkum literatury ukázal, že dobrovolnictví osob stojících mimo běžnou strukturu dobrovolníků nebyla doposud věnována dostatečná pozornost. Jen málo studií se věnuje víc do hloubky a diferencovaně dobrovolnictví jednotlivých skupin s ohledem na specifika jejich ohrožení exkluzí. Pokud bychom zůstali v rovině osob se zdravotním postižením, můžeme upozornit na tři konkrétní momenty. Zaprvé, v současné době výzkum v oblasti inkluzivního dobrovolnictví obvykle nerozlišuje dle typu postižení, tedy mezi dobrovolníky s mentálním, sluchovým, zrakovým, tělesným a kombinovaným postižením. Této oblasti se věnuje jen hrstka výzkumníků. Největší počet nalezených publikací se věnuje dobrovolnictví osob s mentálním postižením (např. Choma a Ochocka, 2005; Arbuckle, Herrick, Child, 2006; O'Brien, Burls, Townsend a Ebden, 2011; Craig a Bigby, 2015; Bayer, Meek, Davies, 2016) a dobrovolnictví osob s tělesným postižením (Hyassat, Al-Qahtami, Al-Za'areer, 2016; Lindsay a Yantzi, 2014; Mechelen et al., 2008), ostatní případy jsou ojedinělé.

Zadruhé, výzkumy a publikace berou v úvahu odlišnou míru postižení pouze v rovině diskuze, nikoliv v rovině cílů výzkumu a samotného výzkumného designu. Zatřetí, výzkumy se nevěnují dobrovolnictví osob ohrožených exkluzí z perspektivy vývoje v čase, nezohledňují kontinuitu a diskontinuitu dobrovolnické činnosti ani okolností, které vedou k ohrožení exkluzí. Například osoby s postižením můžeme rozčlenit na osoby, které získaly postižení v průběhu života, a které se s postižením již narodily, neboli členění na dobrovolníky se získaným a vrozeným postižením. Tento faktor může hrát obrovskou roli v přístupu k dobrovolnické činnosti. Tento jev může ilustrovat situace,

kdy osoba se získaným postižením vykonávala dobrovolnickou činnost ještě před postižením, nebo kdy člověk s vrozeným postižením nevnímá své postižení jako limitaci, protože s ním žije celý život. Čtvrté, doposud neprobádané místo, je zohlednění kulturního či sociálního kontextu dobrovolníků, např. zda má dobrovolník s postižením zaměstnání, v jaké sociokulturní skupině se pohybuje, v jaké životní fázi se dobrovolník nalézá atd.

Posledním nedostatkem je omezené získávání dat od samotných dobrovolníků. Například výzkumy, které se zaměřují na dobrovolnickou činnost osob s postižením, ji nejčastěji popisují z pohledu pracovníků organizací občanské společnosti (Smith et al., 2004; Hall a Wilton, 2011; Lindsay et al., 2015) a jen výjimečně z pohledu samotných dobrovolníků (např. Hyassat, Al-Qahtami, Al-Za'areer, 2016). Převládá získávání dat ze strany organizací občanské společnosti (koordinátorů dobrovolníků) nebo ze strany rodinných příslušníků dobrovolníků s postižením. Naše znalosti přínosů inkluzivního dobrovolnictví tak vznikají bez názoru samotných dobrovolníků. Tento jev je nejvíc patrný u dobrovolníků s mentálním postižením. U této skupiny sice existuje více výzkumných studií než u jiných typů postižení, ale doposud neexistuje výzkumná studie, která by se o dobrovolnické činnosti dozvíдалa od samotných dobrovolníků s mentálním postižením.

Závěr

Pojem inkluzivní dobrovolnictví může zahrnovat jak normativní představu práva na dobrovolnictví jako součást ideálu inkluzivní společnosti, tak strategický pohled na dobrovolnictví jako na nástroj dosažení životních standardů, považovaných za běžné či normální. V obou polohách je inkluzivní dobrovolnictví jako pojem i jako sociální praxe závislé na sociálním a kulturním kontextu. Ke strategickému nahlížení na dobrovolnictví nutně patří rozebírání přínosů dobrovolnictví. Ukázaly jsme, že odborná literatura spojuje inkluzivní dobrovolnictví s celou řadou přínosů v rovině dobrovolníků, organizací i společnosti či komunity jako celku. Dobrovolnictví jako nástroj politiky inkluze má však zároveň i své meze. Nejčastěji se vyskytující členské dobrovolnictví zájmového a volnočasového typu nevede automaticky ke společenské inkluzi. Dobrovolnictví může fungovat jako nástroj sociální inkluze, ale potom vyžaduje formální prvky programového řízení, finanční a lidské zdroje a dobrovolnickou infrastrukturu.

Na závěr je třeba připomenout, že přínosy, které si spojujeme s dobrovolnictvím, mohou být výsledkem i jiných forem sociální participace, jako je členství ve

volnočasových organizacích nebo účast v komunální politice (Musick, Wilson, 2008: 496–7). Například ve studiích, které se zaměřují na psychické a fyzické zdraví seniorů, je dobrovolnictví nahlíženo jen jako jedna z forem „instrumentální sociální participace“ či „produktivních činností“, jejichž pozitivní dopady byly prokázány (Ibid.: 509–10). Na rozdíl od vaření či zahradničení, tedy aktivit, které spadají do ryze soukromé sféry, je však dobrovolnictví aktivitou v občanské společnosti, kam může stát prostřednictvím organizací občanské společnosti jako partnerů politik částečně intervenovat. Snad proto je do formálního, zejména programového dobrovolnictví vkládáno tolik nadějí a očekávání, protože je aktivitou individuální a zároveň komunitní. Je aktivitou na pomezí soukromého a veřejného, která generuje více provázaných dopadů zároveň, takže v podstatě odpovídá potřebám řešení tak mnohoznačného a komplexního problému, jakým je společenská inkluze.

- 1 Tj. fyzické či psychické postižení, disability nebo handicap. Jedním z důvodů bylo i zaměření doktorského projektu A. Markové s předběžným názvem „Dobrovolnictví a dobrovolnická činnost osob s postižením“ (od roku 2014 na Katedře studií občanské společnosti FHS UK v Praze), v jehož kontextu vzešel původní podnět na tento článek.
- 2 Vyhledávání proběhlo v databázi EBSCO (nalezeno 20 textů) a Scopus (5 textů), dále jsme využily Google Scholar a ResearchGate (15 textů). Přestože se průzkum zaměřil na dobu od roku 2010, v článku odkazujeme i na klíčové texty, které vznikly před rokem 2010.
- 3 U nás a na Slovensku se pojem inkluzivní dobrovolnictví objevil nově ve veřejném diskurzu v letech 2016 a 2017. Organizace INEX-SDA (nalezeno 2016 odstartovala kampaň „Dobrovolnictví pro všechny“ (<https://inexsda.cz/cs/projekt/dobrovolnictvi-pro-vsechny>), cit. 20. 3. 2017). V říjnu 2016 v rámci Týdne pro inkluzi uspořádala v Praze „setkání nad tématem Inkluzivní dobrovolnictví a prezentace dobrovolnických příležitostí na mezinárodní projektech (workcampech) v zahraničí a ČR pro lidi se znevýhodněním“ (<https://tydenproinkluzi.cz/?p=2406>, cit. 20. 3. 2017). V Bratislavě uspořádala Platforma dobrovolnických center a organizací mezinárodní konferenci 9. 2. 2017 s titulem „Kompetentní v dobrovolnictví, kompetentní v živote“ (<http://dobrovolnickecentra.sk/clanok-0-266/Vystupy-z-konferencie-Kompetentni-v-dobrovolnictve-kompetentni-v-zivote-.html>), cit. 20. 3. 2017). Evropský projekt, v jehož rámci se konference konala, měl za hlavní cíl zapojit mladé lidi se znevýhodněním do dobrovolnictví.
- 4 Mezi další zdroje popularity pojmu patřilo hledání alternativních forem politické angažovanosti v rámci tzv. nových sociálních hnutí v 60. letech a používání pojmu občanská společnost v myšlení demokratické opozice v Latinské Americe a v anti-komunistickém hnutí ve střední Evropě (Edwards a Foley, 1998, cit in Skovajsa, 2010b: 68).
- 5 Tak Laville v publikaci OECD definuje solidární ekonomiku jako „aktivity, do nichž se zapojují klienti, a které kombinují tržní i netržní (státní dotace a dary) a nepeněžní (práce dobrovolníků) zdroje. Solidární ekonomika má dvojitou funkci: nabízet produkty a služby a vytvářet sociální vazby a solidaritu mezi členy sociálních skupin i solidaritu mezi skupinami a společností“ (Laville, 2007, parafrázováno in Dohnalová, 2010: 291).

- 6 Zatímco v pedagogice se odlišuje inkluze od integrace z hlediska cílů i nástrojů zapojení žáků se speciálními potřebami (Horňáková, 2006; Průcha, Walterová, Mareš, 2009), zde vycházíme spíše z literatury, která vnímá sociální inkluzi jako protipól sociální exkluze a mezi integrací a inkluzí významněji nerozlišuje (Mareš, Sirovátko, 2008).
- 7 Kanada je jeden ze států s aktivní imigrační politikou, kde se dobrovolnictví využívá jako nástroj integrace přistěhovalců. Proto se právě Kanady týkají empirické výzkumy, které problematiku začleňování přistěhovalců prostřednictvím dobrovolnictví zkoumají (např. Handy a Greenspan, 2009; Wilson-Forsberg a Sethi, 2015; Guo, 2014 ad.). Za tento vzhled vděčí náš text Sofii Yudenko, která se dobrovolnictvím přistěhovalců věnuje ve své aktuální diplomové práci na FHS UK.
- 8 Dobrovolnictví přitom nahlíží jako primárně individuální fenomén, jehož strukturální dopady pro dobro komunity či společnosti odvozuji od těch individuálních.
- 9 Musick s Wilsonem si například nekladou otázky dobrovolnictví jako náhrady placeného zaměstnání nebo jako cesty ven z nezaměstnanosti. V tom je vidět absence perspektivy sociální exkluze/inkluze v jejich díle, která je patrně výsledkem toho, že v americké sociální politice diskurz sociální exkluze chybí (Byrne, 2008: 7). Přínos dobrovolnictví z hlediska trhu práce řeší ve smyslu zajištění lepší práce nebo vyššího příjmu (Musick, Wilson, 2008: 492–3).
- 10 Druhým typem je dobrovolnictví neformální, které se děje mimo rámec organizace, typicky sousedská výpomoc jako sekaní zahrady, nošení nákupu, pohlídnání dětí mimo vlastní rodinu apod. (Frič, Pospíšilová, 2010: 11).
- 11 Řada autorů však upozorňuje, že práce dobrovolníků není „zadarmo“, ale vyžaduje na straně organizace mnohdy i značné náklady (Burdney, 2011). Tím spíše to platí pro dobrovolníky ze skupin ohrožených exkluzí, kde mohou narůstat náklady na získání dobrovolníka i jeho začlenění, odstranění bariér apod.
- 12 Jde například o provádění opakovaných úkonů, které jiné dobrovolníky odrazují (Funnell, 2009). Ve výzkumu Strouda a kol. 45 koordinátorů dobrovolníků, kteří měli zkušenost s dobrovolnickou činností osob s postižením, uvedlo, že dobrovolníci (zejména s mentálním postižením) jsou daleko častěji ochotni vykonávat rutinní činnosti, které ostatní dobrovolníci považují za nudné, běžné, nezajímavé, avšak které jsou nezbytné pro vykonávání samotné činnosti (Stroud et al., 2010).
- 13 Vyčíslování hodnoty dobrovolné práce se věnuje řada studií, existují různé metodiky. U nás k tomuto tématu např. Dostál a Vyskočil (2014); stručný přehled problematiky oceňování hodnoty dobrovolné práce je též v Pospíšilová (2016: 146–148).
- 14 V České republice jsou například mezi dobrovolníky významně méně zastoupeny starší osoby od 65 let výše či lidé se základním vzděláním (Frič, Pospíšilová a kol., 2010); osoby s postižením výzkum neidentifikoval.
- 15 Tak Čabanová a Munková jako obvyklé nástroje sociální inkluze v Evropě uvádí: aktivní politika zaměstnanosti, podpora a aktivizace dlouhodobě nezaměstnaných, opatření pomáhající uplatnění na trhu práce, cílené vytváření pracovních míst (2005: 266–8).

Literatura

- ARBUCKLE, M. - HERRICK, Ch. *Child & Adolescent Mental Health: Interdisciplinary Systems of Care*. USA: Jones and Bartlett Publishers, 2006. ISBN: 978-0-763-72908-0.
- ATKINSON, R. - DAVOUDI, S. *The concept of social exclusion in the European Union*. Journal of Common Market Studies. 2000, 3(38), 427–448

- doi:10.1111/1468-5965.00229. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00229/full> [cit. 2017-03-27].
- BAYER, S. - MEEK, A. - DAVIES, A. *Supported work experience and its impact on young people with intellectual disabilities, their family and employers*. Advance in Mental Health and Intellectual Disabilities. 2016, 10(3), 207–220, <http://dx.doi.org/10.1108/AMHID-05-2014-0015>.
- BRUDNEY, J. L. *Preparing the organization for volunteers*. In CONNORS, T. D. (ed.) *Volunteer Management Handbook: Leadership Strategies for Success* (2nd Edition). Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, 2011. ISBN: 978-0-470-60453-3.
- BYRNE, D. *Social Exclusion*. London: Open University Press, 2005. ISBN 978-0335215942.
- BYRNE, D., ed. *Social Exclusion: Critical Concepts in Sociology: Social Exclusion - the history and use of the concept*, svazek I. London and New York: Routledge, 2008. ISBN 041543338X.
- COMMISSION FOR THE COMPACT. *Volunteering: Compact Code of Good Practice*. 2008. Dostupné z: <http://www.compactvoice> [cit. 22. 3. 2017].
- CRAIG, D. - BIGBY, Ch. *Critical realism in social work research: Examining participation of people with intellectual disability*. Australian Social Work. 2015, 68(3), 309–323. <http://dx.doi.org/10.1080/0312407X.2015.1024268>.
- ČABANOVA, B. - MUNKOVÁ, G. *Sociální politika*. In POTŮČEK M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. ISBN 80-86429-50-4.
- DOHNALOVÁ, M. *Sociální ekonomika*. In SKOVAJSA a kol. *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010. ISBN: 978-80-7367-681-0.
- DOSTÁL, J. - VYSKOČIL, M. *Ekonomická hodnota dobrovolnictví: ADRA ČR za rok 2013*. Brno: CVNS, 2014. Dostupné z: http://cvns.econ.muni.cz/prenos_souboru/iss/soubory/web/170-adra-zprava-celoroční-final-1.1.pdf [cit. 23. 3. 2017].
- DUSSELJEE, J. - RIJKEN, P. M. - CARDOL, M. a kol. *Participation in daytime activities among people with mild or moderate intellectual disability*. Journal of Intellectual Disability Research. 2011, 55(1), 4–18. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Peter_Groenewegen/publication/47620283_Participation_in_daytime_activities_among_people_with_mild_or_moderate_intellectual_disability/links/0c960520b36d353bb9000000/Participation-in-daytime-activities-among-people-with-mild-or-moderate-intellectual-disability.pdf
- ELIASOPH, N. *Top-down civic projects are not grassroots associations: How the differences matter in everyday life*. VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. 2009, 20(3), 291–308. ISSN: 0957-8765.
- ELIASOPH, N. *Making volunteers: Civic life after welfare's end*. Princeton: Princeton University Press, 2011. ISBN: 9781400838820.
- FINKOVÁ, D. - LANGR, J. a kol. *Determinanty inkluze osob s postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. ISBN: 9788024443034.
- FRÍČ, P. - POSPÍŠILOVÁ, T. *Zorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na počátku 21. století*. Praha: Agnes, 2010. ISBN 978-80-903696-8-9.
- FRÍČ, P., ed. *Občanský sektor v ohrožení?* Praha: SLON, 2016. ISBN 978-80-7419-243-2.
- FUNNELL, R. *Struggles for order and control of school behaviour: a sketch for a social psychology*. Social Psychology of Education. 2009, 12(4), 481–499. DOI: 10.1007/s11218-009-9100-8.
- GUO, S. *Immigrants as Active Citizens: Exploring the Volunteering Experience of Chinese Immigrants in Vancouver*. Globalisation, Societies and Education. 2014, 12(1), 51–70. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/14767724.2013.858527>.
- HALL, E. - WILTON, R. *Alternative spaces of 'work' and inclusion for disabled people*. Disability & Society. 2011, 26(7), 867–880. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/09687599.2011.618742>.
- HANDY, F. - GREENSPAN, I. *Immigrant Volunteering: A Stepping Stone to Integration?* Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly, 2009, 38(6), 956–982. Dostupné z: DOI: 10.1177/0899764008324455.
- HASKI-LEVENTHAL, D. *Addressing Social Disadvantage Through Volunteering*. Centre for Social Impact, 2009. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Debbie_Haski-Leventhal/publication/255669718_Addressings_social_disadvantage_through_volunteering/links/55ae17db08ae98e661a46f96.pdf
- HLADKÁ, M. *Dobrovolná práce jako latentní ekonomický zdroj neziskových organizací*. In Bílá místa teorie a černé díry reformem ve veřejném sektoru III. 1. vydání. Brno: Katedra Veřejné ekonomie, Ekonomicko-správní fakulta, 2011. ISBN 978-80-210-5385-4.
- HORNÁKOVÁ, M. *Inklúzia - nové slovo, alebo aj nový obsah?* EFETA - otvor sa : vedecko-odborný časopis o komplexnej rehabilitácii ľudí s postihnutím. 2006, 16(1), 2–4. ISSN 1335-1397.
- HOWARD, S. *Better than pills: evidence of the benefits of volunteering*. Volunteer Centre Edinburgh, 2014. Dostupné z: http://www.evaluationsupports-cotland.org.uk/media/uploads/resources/stitch_in_time_-_evidence_of_the_benefits_of_volunteering_with_covers.pdf [cit. 28. 05. 2016].
- HYASSAT, M. - AL-QAHTAMI, A. - AL-ZA'AREET, A. *The Participation of Male Youth with Disabilities in Voluntary Work in Tabuk City: A Qualitative Study*. Dirasat: Educational Sciences. 2016, 43(1), 1587-1599. ISSN 10263713.
- CHAMBRÉ, S. *Kindling Points of Light: Volunteering as Public Policy*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 1989, 18(3), 249–268. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/089976408901800307>.
- CHOMA, B. - OCHOCKA, J. *Supported volunteering: A community approach for people with complex needs*. Journal on Developmental Disabilities. 2005, 12(1), 1–18. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.492.1063&rep=rep1&type=pdf>
- KARR, L. B. - MEIJS, L. *Sustaining the Motivation to Volunteer in Organizations*. In FETCHENHAUER, D., FLACHE, A., BUUNK, A. P., LINDENBERG, S. eds. *Solidarity and Prosocial Behavior. An Integration of Sociological and Psychological Perspectives*. New York: Springer, 2006. ISBN-13: 978-0387280318.
- LINDSAY, S. - MCDUGALL, C., SANFORD, R. et al. *Exploring employment readiness through mock job interview and role-play exercises: comparing youth with physical disabilities to their typically developing peers*. Disability and Rehabilitation. 2015, 37(18), 1651–1663. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.3109/09638288.2014.973968>.
- LINDSAY, S. *A scoping review of the experiences, benefits, and challenges involved in volunteer work among youth and young adults with a disability*. Disability and Rehabilitation. 2015, 38(16), 1533–46. doi: 10.3109/09638288.2015.1107634.
- LINDSAY, S. - YANTZL, N. *Weather, disability, vulnerability, and resilience: exploring how youth with physical disabilities experience winter*. Disability and Rehabilitation. 2014, 36(26), 2195-2204. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3109/09638288.2014.892158>
- MACINTYRE, G. *Learning Disability and Social Inclusion: A Review of Current Policy and Practice*. Edinburgh: Dunedin Academic Press, 2008. ISBN: 9781903765838.
- MAREŠ, P. - SIROVÁTKA, T. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) - koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review. 2008, 44(2), 271–294.
- MUSICK, M. A. - WILSON, J. *Volunteers: A social profile*. Bloomington: Indiana University Press, 2009. ISBN: 978-0253349293.
- MECHELEN, M. C. - VERHOEF, M. - ASBECK, F. et al. *Work participation among young adults with spina*
- bifida in Netherlands*. Developmental Medicine & Child Neurology. 2008, 50(10), 772-777. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-8749.2008.03020.x>
- MEIJS, L. - HOOGSTADT, E. 2001. *New Ways of Managing Volunteers: Combining membership management and programme management*. Voluntary Action. 2001, 3(3), 44–61.
- MILLER, A. - SIMPSON, B. - LIEBEN, J. - SIMPSON, B. J., a kol. *Understanding The Role of Volunteerism in Creating Social Inclusion*. South West Communities Resource Centre, 2011. Dostupné z: <http://swcrc.ca/wp-content/uploads/2013/09/Understanding-the-Role-of-Volunteerism-in-Creating-Social-Inclusion-Final-Report-for-SWCRC-September-2011.pdf> [cit. 12. 06. 2016].
- MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - BEDINI, L. A. *Barriers to the inclusion of volunteers with developmental disabilities*. Journal of Volunteer Administration. 2003, 21(1), 25–30. ISSN 0733-6535.
- MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - BROOKE, P. - MERRILL, M. *What's in it for Me and My Agency? A Survey on the Benefits of Engaging Volunteers with Disabilities*. The International Journal of Volunteer Administration. 2006, 27(2), 65–74. Dostupné z: https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/S_Schleien_What_2010.pdf [cit. 20. 8. 2017].
- MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - KRAFT, H. C. - BODO-LEHRNAN, D. - FRISOLI, A. M. - STRACK, R. W. *Teaming Up for Inclusive Volunteering: a case study of a volunteer program for youth with and without disabilities*. Leisure/Loisir: Journal of the Canadian Association for Leisure Studies. 2003, 28(1/2), 115–136. ISSN 14927713.
- MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - RIDER, C. - HALL, C. - ROCHE, M. - WORSLEY, J. *Inclusive volunteering: Benefits to participants and community*. Therapeutic Recreation Journal. 2002, 36(3), 247–259. ISSN 0040-5914.
- MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - BROOKE, P. - FRISOLI, A. M. - BROOKS, W. T. *Community for All: The Therapeutic Recreation Practitioner's Role in Inclusive Volunteering*. Therapeutic Recreation Journal. 2005, 39(1), 18–31. ISSN 0040-5914
- NICHOLSON, M. *Inspired To Be More. Evaluation Report*. Befriending Network, 2013. [cit. 17. 05. 2016] Dostupné z: <http://www.befriending.co.uk/assets/downloads/publications/LINK%20external%20evaluation%20report%20Aug%202013.pdf>
- O'BRIEN, L. - BURLS, A. - TOWNSEND, M. - EBDEN, M. *Volunteering in nature as a way of enabling people to reintegrate into society*. Perspectives in Public Health. 2011, 131(2), 71–81. ISSN 17579139.
- PANČOCHA, K. - VAĐUROVÁ, H. *Česká veřejnost a inkluzivní vzdělávání*. In SLEPIČKOVÁ, L. - PANČOCHA, K. a kol. *Aktéři školní inkluze*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6688-5.
- PASTIERKOVÁ, L. *Inkluze na vysokých školách v České republice*. In FINKOVÁ, D., LANGR, J. a kol. *Determinanty inkluze osob s postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. ISBN 9788024443034.
- POSPÍŠILOVÁ, T. *Dobrovolníci v sociálních podnicích*. In DOHNALOVÁ, M., DEVEROVÁ, L. - LEGNEROVÁ, K. - POSPÍŠILOVÁ, T. *Lidské zdroje v sociálních podnicích*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-060-9.
- POTŮČEK, M. *Trh, stát a občanský sektor jako regulátory života společnosti*. In POTŮČEK M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. ISBN 80-86429-50-4.
- PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PUTNAM, R. D. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993. ISBN 978-0691037387.
- PUTNAM, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000. ISBN 9780743203043.

RAK, E. C. - SPENCER, L. *Community participation of persons with disabilities: volunteering, donations and involvement in groups and organisations*. Disability and Rehabilitation. 2016, 38(17), 1705–1715. ISSN 14645165.

REILLY, Ch. *Volunteering and disability: Experiences and perceptions of volunteering from disabled people and organisations*. UK: Volunteer Development Scotland, 2005. ISBN: 9781899301515.

ROCHESTER, C. - PAINE, A. E. - HOWLETT, S. - ZIMMECK, M. *Volunteering and Society in the 21st Century*. Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 978-1-349-30314-4.

SCOTTISH HEALTH COUNCIL. *Achieving Inclusive Volunteering in NHS Scotland*. Scottish Health Council. 2009. [online] [cit 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.scottishhealthcouncil.org/patient_public_participation/volunteering_in_nhsscotland/guidance_and_publications/achieving_inclusive_vol.a_spx#.WNODIIWcFPY

SIROVÁTKA, T. *Politika pracovního trhu a sociální inkluze*. Sociální studia. 2003, 5(9), 87–106. [online] Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305095658.pdf>

SIROVÁTKA, T., ed. *Sociální inkluze a sociální inkluze menšina marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita (MU FSS), Nakladatelství Georgetown, 2004. ISBN: 80-210-3455-6.

SKINNER, M. *Ageing, place and voluntarism: Towards a geographical perspective on third sector organisations and volunteers in ageing communities*. Voluntary Sector Review. 2014, 5(2), 161–179. ISSN 20408056.

SKOVAJSA, M. *Organizovaná občanská společnost: teorie a vývoj*. In Marek SKOVAJSA a kol. *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010a. ISBN 8073676818.

SKOVAJSA, M. *Občanská společnost a demokratický stát*. In SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010b. ISBN 8073676818.

SLEPIČKOVÁ, L. - PANČOCHA K. a kol. *Aktéři školní inkluze*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN: 978-80-210-6688-5.

SMITH, D. H. *The International History of Grassroots Associations*. International Journal of Comparative Sociology. 1997, 38(3–4), 189–216. ISSN 0020-7152.

SMITH, J. D. - ELLIS, A. - HOWLETT, S. - O'BRIEN, J. *Volunteering for all? Exploring the link between*

volunteering and social exclusion. [online] Institute for Volunteering Research, 2004. Dostupné z: <http://www.iriv-vaeb.net/fichiers/Ressources%20Europe/Volunteering%20and%20social%20exclusion-%20UK%202005.pdf> [cit. 02-05-2016].

STRAUSS, S. *Volunteering and social inclusion: Interrelations between unemployment and civic engagement in Germany and Great Britain*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer, 2008. ISBN 978-3-8350-7021-9.

STROUD, S. - MILLER, K. D. - SCHLEIEN, S. J. - MERRIL, M. *Engaging Volunteers with Disabilities: A Qualitative Study*. The International Journal of Volunteer Administration. 2010, 27(2), 75–86. ISSN 1942-728X. Dostupné z: https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/K_Miller_Engaging_2005.pdf

TAYLOR, M. *Voluntary Sector Compacts*. In ANHEIER, H. K., TOEPLER, S., eds. *International Encyclopedia of Civil Society*. New York: Springer, 2010. ISBN 978-0-387-93994-0.

TOŠNER, J. - SOZANSKÁ, O. *Metodika dobrovolnictví nezaměstnaných z hlediska projektů Job Rotation*. Praha: Hestia, 2005. [online] Dostupné z: http://www.equalcr.cz/files/clanky/910/metodika_dobrovolnictvi.pdf [cit. 10-02-2017].

TREMBATH, D. - BALANDIN, S. - STANCLIFFE, R. J. - TOGHER, L. *Employment and volunteering for adults with intellectual disability*. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities. 2010, 7(4), 235–238. doi:10.1111/j.1741-1130.2010.00271.x

UNITED NATIONS VOLUNTEERS. *Volunteerism and Social Inclusion*. An extract from the 2011 State of the Worlds' Volunteerism Report. United Nations Volunteers, 2012. ISBN: 978-92-95045-60-6.

VOLUNTEERING IRELAND. *Inclusive volunteering: Recommendations for Volunteer Coordinators on How to Develop a More Inclusive Volunteer Programme* [online]. Volunteering Ireland, 2015. Dostupné z: http://volunteer.ie/wp-content/uploads/2017/07/Web_Ready_-_Volunteering_as_a_Tool_for_Inclusion_-_Toolkit.pdf [cit. 20-08-2017].

VOLUNTEER SCOTLAND. *Benefits of Inclusive Volunteering* [online]. Volunteer Scotland, 2015. Dostupné z: http://www.volunteerscotland.net/media/685912/the_benefits_of_inclusive_volunteering.pdf [cit. 08-02-17].

WALES COUNCIL FOR VOLUNTARY ACTION. *Supporting people into volunteering* [online]. Wales Council for Voluntary Action, 2014. Dostupné z: <http://www.wcva.org.uk/volunteering> [cit. 12-05-16].

WILSON-FORSBERG, S. - SETHI, B. *The Volunteering Dogma and Canadian Work Experience: Do Recent Immigrants Volunteer Voluntarily?* Canadian Ethnic Studies. 2015, 47(91), 91–110. ISSN 0008-3496.

WONG, L. P. - CHUI, W. H. - KWOK, Y. Y. *The volunteer satisfaction index: A validation study in the Chinese cultural context*. Social Indicators Research. 2011, 104(1), 19–32. ISSN 0303-8300.

Autorka PhDr. Tereza Pospíšilová, Ph.D. (tereza.pospisilova@fhs.cuni.cz) působí na Katedře studií občanské společnosti Fakulty Humanitních studií UK (Department of Civil Society Studies, Faculty of Humanities, Charles University), José Martího 31, 162 52 Praha 6 - Veleslavín, Česká republika.

Autorka Mgr. Aneta Marková (aneta.markova@fhs.cuni.cz) působí na Katedře studií občanské společnosti Fakulty humanitních studií UK (Department of Civil Society Studies, Faculty of Humanities, Charles University), José Martího 31, 162 52 Praha 6 - Veleslavín, Česká republika.

Důchody se od ledna zvýší a budou valorizovány více než doposud

Valorizace důchodů bude od ledna příštího roku výrazně vyšší, než tomu bývalo v minulých letech. Do zvýšení se totiž poprvé průměrná polovina růstu reálných mezd v roce 2016, zatímco doposud byl růst mezd zohledněn pouze jednou třetinou. Důchody se tak zvýší v průměru o 475 korun.

„Jsem ráda, že se nám podařilo prosadit změny v zákoně tak, že díky tomu teď každoročně porostou důchody výrazněji. Důchodci si takové navýšení bezesporu zaslouží. Kdyby tato vláda opakovaně neměnila pravidla valorizace, průměrný důchod by se zvýšil o pouhých 234 korun,“ uvedla ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová.

Po zveřejnění údajů o červnové inflaci Českým statistickým úřadem jsou známy všechny údaje potřebné pro stanovení celkové valorizace. Důchody se zvýší o 4 %, což u průměrné penze představuje navýšení o 475 korun.

Celkové zvýšení důchodů je stanoveno ze dvou indexů. Plně se zohledňuje meziroční růst cen mezi červny 2016 a 2017, který činil 2,3 %. Druhým indexem je růst reálných mezd v loňském roce. Ten činil 3,3 % a pro zvýšení důchodů je použita polovina tohoto růstu, což po zaokrouhlení představuje 1,7 %. Přehled vývoje valorizace důchodů v letech 2008 až 2018 je znázorněn v tabulce.

Novela zákona, která přinesla nový zvýhodněný mechanismus valorizace důchodů, je účinná od 1. srpna. Podle této novely je také zo-

hledňován růst indexu životních nákladů domácností důchodců, který ale loni dosáhl pouze 2,1 %, a proto se ve valorizaci od ledna 2018 použije obecný index spotřebitelských cen ve výši 2,3 %. V případě, že by byl započítáván růst reálných mezd pouze z jedné třetiny, jako tomu bylo doposud, pak by důchody vzrostly o 3,4 %, což by u průměrného starobního důchodu činilo 410 korun.

Na základě údajů ČSÚ se základní výměra důchodu k 1. lednu 2018 zvýší o 150 Kč na 2700 Kč. Ke stejnému datu bude zvýšena i procentní výměra důchodů, a to o 3,5 %.

Výdaje na valorizaci budou v roce 2018 činit 16,6 miliardy korun.

měsíc	zvýšení celkem v Kč	celkem v %
leden 2008	350	4,0
srpen 2008	470	5,1
leden 2009	333	3,5
leden 2011	377	3,7
leden 2012	178	1,7
leden 2013	141	1,3
leden 2014	49	0,4
leden 2015	205	1,9
leden 2016	40	0,4
leden 2017	313	2,7
leden 2018	475	4,0

Zdroj: MPSV